
Jelica MARIĆ STEFANOVIĆ

SELO U SRBIJI ME PRIHVATILO,
SELJANI SPASILI

Jelica Marić Stefanović, devojačko Švarc (Schwarz) rođena je 1. marta 1916. godine u Zagrebu, od oca Adolfa Švarca i majke Marte, rođene Gajdušek.

Imala je brata Ivu, rođenog 1912. i sestru Marjanu, rođenu 1913. godine.

Njen otac, kraljevski javni beležnik, umro je kad je imala tri godine. Sestra joj je bila distrofičar i umrla je prirodnom smrću, posle rata, u Domu staraca u Zagrebu. Brat se spasao tako što je otišao u Split. Bio u logoru na Rabu a potom je prešao u Italiju.

I mama i sestra bile su logoru na Rabu. Italijani su sestru prebacili u bolnicu u Ičićima, koja je kasnije pretvorena u bolnicu za nervne bolesnike. Majka se sa bratom i snajom prebacila u Italiju. Posle se sa sestrom vratila u Zagreb.

Jelica Marić Stefanović je pre rata završila klasičnu gimnaziju i upisala prava i istoriju, ali studije nije završila.

Vrlo dobro pamtim, u ranoj mladosti gotovo da sam bila više muško nego žensko. Družila sam se sa bratom i njegovim društvom. Sama sam naučila da skijam. Jednom su objavili da će se održati takmičenje u skijanju na Sljemenu. Nisam htela da se prijavim na to takmičenje, ali me prijave moji drugovi. Doznala sam da su se prijavile i

dve Slovenke, zainteresovala sam se, prijavila i prva stigla na cilj! Tu sam prvi put čula ime Jelica, da se sem mene još neko tako zove. Ali, i ove reči sam prvi put čula:

„Šta, treba ova Čifutka da stigne prva?!“

I mene diskvalifikuju, samo zbog toga što sam bila Židovka! To je bilo 1930. godine, kada sam imala četrnaest godina.

Moj otac je dosledno verovao da je čovek čovek – valja ili ne valja, bez obzira na to koje je vere. Jevrejske praznike, u porodici, nismo slavili, ali, mama je smatrala da deca ipak moraju imati neke praznike pa smo slavili praznike naših drugova.

U kući smo sa mamom govorili nemački, a ruske emigrantkinje su nam držale časove francuskog jezika.

Moj brat je u životu mnogo propatio, imao je više operacija. On nije bio vaspitan u jevrejskom duhu. Razume se, s obzirom na to šta je radio i kakve je strahote video, šta su sve Jevreji doživljavali, on je postao veliki Jevrejin! Ipak, dva njegova najbolja prijatelja bili su Jevreji: Tibor Epštajn i još jedan, čijeg imena ne mogu da se setim. Znam da je brat hteo da mu oni kažu kadiš, kad umre.

Sa mužem Sretenom Marićem preselila sam iz Zagreba u Beograd 1941. godine. Onog dana kad je potpisan sporazum Cvetković – Maček, on je rekao da za nas više nema mesta u Zagrebu, da će tu zavladati fašizam. Zatražio je premeštaj. Do tada je radio u klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, predavao je istoriju i kulturu. Dobio je mesto u Beogradu, u prvo vreme, u gimnaziji.

Moj muž, koji inače nije bio paničar, plašio se za mene. Jednom prilikom, na ulici, u susret nam je išao neki Nemač. Sreten je hteo da me odvede na drugu stranu ulice. Posle je rekao da ne može više tako – ili neće izlaziti iz kuće, ili da odem kod njegovih rođaka u selu Subjel, kod Kosjerića, gde je živeo njegov otac. To malo selo, na planini iznad pomenutog gradića, bilo je slikovito i ljupko. Tamo sam bila smeštena kod njegovog brata od strica Jovana Marića. Taj domaćin je možda imao četiri razreda osnovne škole, ali je bio lep i ljubazno se ophodio – o njemu mogu da kažem sve najbolje. Takvi su bili i njegova žena i deca. Selo me je prihvatilo, iako su svi znali da sam Jevrejka.

To je bili ujesen 1941. godine. Malo mi je smetalo što su me uvek smatrali za gosta i nisu dali da radim. A ja, zdrava-prava, nisam videla nikakvog razloga da ne radim. Mnogi od seljana bili su u zaroblje-

ništvu pa su njihove porodice htele da im pišu. Pisala sam im pisma, čitala i objašnjavala odgovore. Tako sam dobro upoznala seljake.

Dok sam boravila u selu, došao je muž da me poseti. Stigao je do Valjeva vozom, a potom na skijama, putujući tako oko 40 kilometara do Kosjerića. Tamo ga je zaustavila straža.

„Stoj! Ko ide? Lezi u sneg!“

„Ja sam, čika Stamenkov sin.“

„Ma, ti si elegantan, samo se partizani tako oblače.“

Morali su da sačekaju da dođe neko pismen i tek onda su mu dozvolili da nastavi.

Neko vreme bio je kod mene i onda se vratio u Beograd.

Jednog dana čujem da apotekar iz Kosjerića ide u Zemun, koji je tada pripadao Hrvatskoj, takozvanoj NDH. To je bila prilika da pošaljem mami pismo. Napišem nekoliko reči i krenem u Kosjerić. Na putu sretnem žandarmerijskog podoficira, četnika, sa šest žandara.

„Kuda si pošla?“

„Idem u Kosjerić“, kažem.

„Nemoj da ideš u Kosjerić.“

„A zašto?“, pitam.

„Nemoj da ideš, tamo su sada nedićevci, imala bi neprijatnosti.“

Vratili smo se u selo. Mene opet ne puste kući, nego prisile da sednemo ispred kafane. Jedan od njih ode da pozove mog svekra, inače školskog nadzornika u penziji, popa i učitelja.

Dok smo išli do Jovana, kod koga sam živela, žandarmerijski podoficir reče:

„Imamo nalog za pretres tvoje sobe.“

„Dobro.“

Pretresli su sobu i našli pisma mog muža i publikacije u crvenom omotu. Šta je bilo u omotu, uopšte ih nije interesovalo.

Onda on meni ponovo kaže:

„Imam nalog i za lični pretres.“

„Dobro.“

Sklonili smo se.

„Je l' ništa više nemaš? Daješ reč da nemaš?“

„Nemam“, kažem.

„Dobro, malo ćemo ovde ostati da misle da sam te pretresao.“

I onda su me taj komandant straže i šest žandara povelili niz planinu. Kad, iz Kosjerića ide popadija. Kad nas je videla, počela je da plače.

Kad sam puštena, rekla mi je da je plakala jer joj je jedan, ozloglašeni koljač, Filip Ajdačić, rekao: „Bolje da onoj Čifutki pogledam u oči kako ja umem“.

Upitala ga je:

„Što si takav?“

„Nisam, nego volim meso, pa volim i ljudsko. Ranije sam klao ovako“, pokaza, „ali to nije nikakvo zadovoljstvo jer ljudi odmah umru. Sada koljem ozada“, (prešao je, pritom, rukom preko vratnog dela kičme), „i ceo dan rukama kopaju zemlju od muke“.

Popadija je pomislila da ću mu dopasti šaka.

Sreća me je, ipak, poslužila. Na ulasku u Kosjerić, Ajdačić vodi četu iz Kosjerića.

Ovaj komandant mi reče:

„Idi ti malo napred. Ne moraju svi gledati kako te sprovodimo.“

Dolazimo u grad. Tamo je bio sreski načelnik koga sam dobro poznavala i koji mi je više puta rekao: „Protiv vas često stižu neke optužbe. Ali, dok sam ja ovde, nema čega da se bojite.“ Bili su tu i zamenik četničkog komandanta sreza, dva oficira nedićevca, jedan potpukovnik i jedan major.

I sad, načelnik mi kaže:

„Vi ste svoju ulogu dobro odigrali, ali sad je gotovo i samo priznanje može da vas spasi. Neću, kao stari prijatelj, da vam stvaram iluzije – prebacićemo vas Paveliću u Hrvatsku.“

Rekao je da je moj muž uhapšen u Beogradu i da je sve priznao, pa nema potrebe da bilo šta krijem. Znala sam za taj stari policijski trik. Čim je načelnik izašao iz sobe, rekla sam četniku:

„Znate, sreski načelnik je uplašen za mene“.

„Kako?“

„Pa, to što je rekao da mi je muž uhapšen. Moj muž nije imao šta da prizna, pa nije ni priznao“.

Nedićevci su gledali na četnike sa visine, smešno im je a ne smeju da se smeju.

Saslušanje je trajalo dugo. Zvali su i onog Filipa Ajdačića, kada se vrati sa terena, u Kosjerić. Nisu ga našli.

Potpukovnik nedićevac pita:

„Zašto ste došli ovamo? Da li zato što je ovde lakši život, ima šta da se pojedje, ili ste došli da se, kao Jevrejka, sklonite... ili sa nekom političkom misijom“.

„Došla sam da se sklonim, kao Jevrejka. Znam da ovde ima šta da se jede, u Beogradu je vrlo težak život. Ali ja to dokazati ne mogu jer nemate poverenja u mene. Da imate poverenja, ne bi me ni hapsili.“

Odlučio je da se istraga nastavi, ali da ne idem u zatvor, da me ne muče i ne maltretiraju.

Savetovali su se gde da me smeste. Našli su neku seosku kafanu. Ispred nje je bilo dvorište, pa soba, drugi ulaz u drugu sobu, preko puta WC. Ja u sobi, a čuvar, četnik, pred vratima.

Dolazili su četnici i kažu:

„Hajde da se s nama boriš, da krenemo zajedno u Bosnu“.

„Šta ću tamo? Nisam ja za borbu.“

„Ipak nešto kriješ, inače bi išla s nama.“

Onda ostave pištolj na sto i govore: „Da je ubijemo?“

Nisu uspeli da me suviše uplaše.

Napolju je bila strašna zima. Furuna gori, unutra toplo, a napolju onaj četnik, gotovo se smrzao.

Ja kažem:

„Uđi malo, da se ogreješ“.

Na nesreću, dođu četnici i nađu ga u sobi. Batine je mogao da dobije. „Nemojte, ja sam kriva. Ja sam ga zvala da uđe, da se ogreje.“

I smanje mu kaznu – da tri dana i noći bude požarni.

Jednog dana uhvatili su četni partizana. Došli su da mi kažu:

„Uhvatili smo tvoje drugove. Tu su komandant i politički komesar Voja P..., ne mogu da mu se setim prezimena“.

Probala sam da im pomognem:

„Petar Palavičini“, rekla sam ime jednog od najistaknutijih slikara, za koga sam znala da nema dece.

Posle sam nastavila:

„Petar Pipeski.“

„Eto, vidiš da znaš“, odgovorili su.

„Moj muž je istoričar umetnosti, predaje to, održava veze sa slikarima i vajarima, i normalno je da znam“.

Posle petnaestak dana, dozvolili su da primam posete. Bilo je dirljivo kada su dolazili seljaci da me posete. Neko donese jabuku, neko nekoliko suvih šljiva, orahe...

Konačno su me oslobodili i rekli da ne smem da napustim srez. To je, za mene, bio signal da se sklonim što pre.

Kad su me pustili, onaj Jovan ode u Beograd kod mog muža da mu kaže da sam bila u zatvoru.

„Što si je ostavio tamo, odmah da je dovedeš“, rekao mu je moj muž.

I Jovan se odmah vratio da me dovede u Beograd. Bilo je to u zimu 1941/42. godine.

Tad sam već bila zaštićena kao žena Srbina pravoslavca.

Ubrzo, dođe u Beograd kod mene jedan mladić:

„To je strašno. Dao sam četničku zakletvu. I, sada se ne borimo protiv Nemaca, već protiv Srba!“

„Položio si zakletvu za nešto drugo a ne za ovo što se sada radi. Četnici su se uvek borili za slobodu, protiv neprijatelja“.

Taj mladić je 1943. napustio četnike i prešao u partizane. Kasnije su ga četnici uhvatili, mučili i ubili.

Vratila sam se u Beograd i živela manje-više normalno. Živeli smo u Južnom bulevaru, do savezničkog bombardovanja 1944. Tada mi je srušena kuća. Studenti moga muža došli su da vide šta je bilo sa njim. Stajali su pred ruševinama i čekali. Hteli su da pomognu. Ali, pošto je naša kuća bila obeležena sa tri crvene trake (vrlo sklona padu, ne sme niko da joj se približi), nismo im dozvolili. Muž i ja smo se popeli na sprat. Srećom, od stepeništa je ostao gelender. Vezivali smo stvari i spuštali ih dole, gde su ih oni prihvatili. Kasnije smo se smestili u Frankopanskoj ulici, kod jedne Marićeve koleginice i tamo ostali do oslobođenja Beograda.

U vreme borbi za oslobođenje Beograda, jedna granata je pala u našu sobu. Srećom, nismo bili u stanu.

Sećam se velikog slavlja naroda kada je Beograd oslobođen. Svi smo bili na ulicama i čekali dolazak partizana.

Posle oslobođenja ja i moj suprug Sreten Marić nismo uspeli da održimo brak, koji je u teškim vremenima bio uzoran. Dugo godina posle razvoda našeg braka, sedamdesetih godina, udala sam se za Dušana Stefanovića, doktora ekomomskih nauka. Sa njim sam živela sve do njegove smrti, 2002. godine.